

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра соціально-економічної географії і регіоналістики

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Методичні рекомендації до аудиторної та самостійної роботи
студентів бакалавріату третього курсу
спеціальності 6.040104 Географія

Харків – 2018

УДК 911.3:30 (072)

ББК 60.522.14я73

С 28

Схвалено методичною комісією, рекомендовано до друку Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 5 від 05.02.2018 року)

С28 Сегіда К. Ю. Основи соціальної географії: методичні рекомендації до аудиторної та самостійної роботи студентів бакалавріату третього курсу спеціальності 6.040104 Географія / К. Ю. Сегіда, К. О. Кравченко. – Харків, 2018. – 39 с.

Методичні рекомендації розроблені відповідно до програми нормативного курсу «Основи соціальної географії» як одного з важливих в циклі підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю 6.040104 – Географія.

Методичні рекомендації містять завдання до практичних занять з дисципліни, перелік основних понять з кожної теми, перелік питань для обговорення, завдання, вихідні дані та рекомендації до виконання по кожному практично-семінарському заняттю, передбаченому програмою курсу.

Мета посібника: надати методичну допомогу студентам при підготовці до практичних занять та їх виконання, а також при вивченні даної дисципліни і розвитку навичок самостійної роботи при підготовці до поточних і підсумкового контролів.

УДК 911.3:30 (072)

ББК 60.522.14я73

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018

© К. Ю. Сегіда, К. О. Кравченко, 2018

ЗМІСТ

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	7
Тема 1.1. Становлення та історія розвитку соціальної географії, її місце в системі наук.....	7
Тема 1.2. Питання теорії та методики соціально-географічних досліджень...	8
Тема 2.1. Теоретичні аспекти соціально-демографічного розвитку та розселення населення.....	8
Тема 2.2. Прикладні завдання соціальної географії. Нові напрямки та їх об'єктно-предметна область.....	9
ТЕМИ І ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	10
Практично-семінарське заняття № 1 «Виникнення і розвиток соціальної географії як науки».....	10
Практично-семінарське заняття № 2 «Соціальна географія як наука. Об'єктно-предметне поле. Функції соціальної географії».....	12
Практично-семінарське заняття № 3 «Теоретичні аспекти соціальної географії».....	14
Практично-семінарське заняття № 4 «Методи та організація соціально-географічних досліджень».....	16
Практично-семінарське заняття № 5 «Географія населення та демографічні проблеми».....	19
Практично-семінарське заняття № 6 «Географія розселення населення та екістична політика».....	22
Практично-семінарське заняття № 7 «Соціальна безпека та її географічний вимір».....	24
Практично-семінарське заняття № 8 «Географія соціальних негараздів».....	26
Практично-семінарське заняття № 9 «Якість життя населення. Регіональний людський розвиток».....	28
Практично-семінарське заняття № 10 «Нові напрями соціальної географії».....	30
ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	31
ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ	32
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	35

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Програма навчальної дисципліни «Основи соціальної географії» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки бакалаврів за напрямом 6.040104 – Географія.

Метою викладання навчальної дисципліни є висвітлення основ соціальної географії, її становлення та розвиток в цілому в світі та, зокрема, в Україні, враховуючи її новий статус світоглядної дисципліни, яка одночасно має і значну практичну спрямованість.

Основними завданнями вивчення дисципліни є

- дати теоретичні знання та сформувати практичні навички щодо розуміння та дослідження територіальних відмінностей соціального розвитку як окремих соціальних груп, так і всього населення;

- показати можливості нового статусу соціальної географії, як науки, яка спроможна внести вагомий вклад у вирішення глобальних проблем сучасної цивілізації.

Заплановані результати навчання:

- розуміння теоретичних основ формування та реалізації функцій соціальної географії як результату відображення нового соціального запиту суспільства; глобальні проблеми сучасного соціуму і можливості соціальної географії в їх вирішенні; особливості реалізації нових функцій соціальної географії, розуміти проблеми та завдання науки на сучасному етапі розвитку людства; закономірності появи, становлення та розвитку світової соціальної географії як науки про дослідження територіальних відмінностей соціального розвитку; основні етапи історичного розвитку світової та вітчизняної соціально-географічної думки; розвиток основних наукових шкіл соціальної географії в світі та в Україні; про еволюцію просторових процесів і форм організації життя людей та їх регіональних відмінностей; територіально-часові особливості формування менталітету соціуму в аспекті досліджень соціальної географії; глобальні соціальні проблеми людства та можливості соціальної географії досліджувати ці процеси в аспекті подолання глобальних проблем цивілізації та переходу до стійкого розвитку; зміст соціальних та соціально-географічних теорій, питань методології, методики та технології загальних та прикладних соціальних, соціально-географічних досліджень; методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень та методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень; особливості формування глобального та регіональних соціумів, зокрема, відтворення населення і трудових ресурсів, особливостей територіальних спільнот людей та їх просторової організації, поведінки; особливості розвитку соціально-

географічного процесу в Україні; особливості формування менталітету українського соціуму як основи переходу суспільства до стійкого розвитку; методика соціально-географічного дослідження менталітету соціуму;

- вміння аналізувати та досліджувати глобальні соціальні проблеми суспільства; розробляти структурні схеми управління соціально-географічним процесом через реалізацію нових функцій соціальної географії, пояснювати основні теоретичні аспекти соціальної географії, її завдання у зв'язку з новим соціальним запитом; пояснювати виникнення, становлення та розвиток соціальної географії, бачити взаємозв'язок соціальної географії з іншими суспільно-географічними та природничими науками; аналізувати соціально-географічні особливості просторових процесів та форм організації життєдіяльності сучасного соціуму; аналізувати особливості соціогеосистем як основних об'єктів дослідження соціальної географії; складати математичні моделі розвитку соціально-географічного процесу; використовувати на практиці результати емпіричних соціологічних досліджень; користуватися методами інформаційного забезпечення та методами аналізу емпіричних даних в соціально-географічних дослідженнях; аналізувати особливості соціально-демографічного розвитку суспільства; складати програми соціально-демографічних досліджень; застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи дослідження соціально-географічного процесу в Україні; складати програми зазначених досліджень.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи соціальної географії.												
Тема 1.1. Становлення та історія розвитку соціальної географії, її місце в системі наук	24	4	4			16	24	2				22
Тема 1.2. Питання теорії та методики соціально-географічних досліджень	40	4	4			32	40	1				39
Разом за розділом 1.	64	8	8			48	64	3				61
Розділ 2. Прикладні напрями дослідження соціальної географії												
Тема 2.1. Теоретичні аспекти соціально-демографічного розвитку та розселення населення	28	6	6			16	28	2	2			24
Тема 2.2. Прикладні завдання соціальної географії. Нові напрями та їх об'єктно-предметна область	28	6	6			16	28	1				27
Разом за розділом 2.	56	12	12			32	56	3	2			51
Усього годин	120	20	20			80	120	6	2			112

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи соціальної географії

Тема 1.1. Становлення та історія розвитку соціальної географії, її місце в системі наук

Лекція 1. Становлення та історія розвитку соціальної географії як науки. Виникнення соціальної географії: її корені в світі наук про суспільство та Землю. Основні етапи формування соціальної географії в світі та колишньому СРСР. Розвиток соціальної географії в Україні, основні напрямки: антропогеографічний та економічний. Персоналії: Григорій Сковорода, Яков Ковельський, Павло Чубинський, Степан Рудницький, Костянтин Воблий, Володимир Кубійович, Олексій Діброва. Наукове товариство імені Тараса Шевченка. Соціально-географічні школи в Україні: основні напрямки досліджень. Персоналії. Сучасна західна соціальна географія. Основні соціально-географічні школи заходу: часова географія, географія сприйняття, географія розвитку, феміністична географія та ін. Персоналії. Робота Р. Дж. Джонстона "Географія і географи (Англо-американська соціальна географія після 1945 року)". Висновки до історії розвитку соціальної географії в світі та в Україні, перспективи розвитку науки.

Лекція 2. Теоретико-методологічні особливості соціальної географії. Місце та значення соціальної географії серед інших географічних наук. Структура соціальної географії. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії. Основні групи понять соціальної географії: загальні, загальнонаукові поняття, поняття родинних наук та специфічні поняття. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії. Структура предмету соціальної географії. Визначення науки соціальної географії. Уточнення об'єкта та предмета соціальної географії в сучасних умовах.

Функції соціальної географії, їх розширення як основа розвитку науки, розширення її предметно-об'єктної області. Дослідження нових функцій соціальної географії та їх роль та завдання в соціально-географічних дослідженнях. Модель реалізації функцій соціальної географії. Необхідність формування глобального інтегрального менталітету сучасного соціуму. Особливості формування менталітету українського соціуму як передумова переходу до стійкого розвитку. Система ноосферної орієнтації соціуму як необхідна складова еволюції соціально-географічного процесу. Реалізація теоретико-пізнавальної та ноосферно-світоглядної функцій соціальної географії. Завдання соціальної географії у відповідності до зростаючого

соціального запиту. Проблеми розвитку сучасної соціальної географії.

Тема 1.2. Питання теорії та методики соціально-географічних досліджень

Лекція 3. Питання теорії соціально-географічних просторів і процесів.

Еволюція уявлень про географічний «простір – час» і діалектика розвитку геосистем у «просторі – часі». Соціально-географічний простір: його властивості. Особливості соціального часу. Особливості просторової організації суспільства, рівні організації соціально-географічного простору. Поняття регіональної свідомості та менталітету соціуму. Просторові зони та території людини. Регіональна організація території. Поняття про соціогеосистему як основний об'єкт дослідження соціальної географії. Принципова блок-схема соціогеосистеми. Поняття про соціально-географічний процес, його структуру. Модель соціально-географічного процесу. Управління соціально-географічним процесом. Стійкий розвиток як один із можливих станів соціально-географічного процесу.

Лекція 4. Методи та організація соціо-географічних досліджень.

Соціологічні підходи до вивчення соціально-географічних явищ та процесів. Види та типи соціально-географічних досліджень. Поняття соціально-географічного факту. Програма соціально-географічного дослідження. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень. Основні етапи соціально-географічних досліджень. Методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.

Розділ 2. Прикладні напрями дослідження соціальної географії

Тема 2.1. Теоретичні аспекти соціально-демографічного розвитку та розселення населення

Лекція 5. Теоретичні аспекти демографічного розвитку. Основні поняття географії демографічного розвитку: динаміка народонаселення, його відтворення, склад народонаселення. Основні фактори, які впливають на зміни народонаселення. Механічний рух населення та його соціальні особливості та наслідки. Теорії та концепції народонаселення. Проблеми та наслідки зростання народонаселення. Сучасні процеси в зміні народонаселення.

Лекція 6. Теоретичні аспекти розселення населення. Основні поняття і сутність розселення. Соціальні аспекти розселення населення. Соціальні функції поселень. Особливості розселення населення в соціально-географічному просторі. Форми та чинники розселення. Міське та сільське

розселення. Класифікація поселень. Основні концепції розселення. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості. Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації. Еволюція урбанізації. Основні тенденції та перспективи розвитку урбанізації. Соціально-географічні особливості та проблеми урбанізації в аспекті глобалізації. Особливості процесу урбанізації в Україні. Формування світових міст.

Лекція 7. Теоретичні аспекти соціального розвитку. Якість населення. Відтворувальний потенціал. Діяльнісний потенціал. Система соціального управління відтворенням населення. Індекс якості населення. Євгеніка та євгенічні рухи. Поняття, засновники, цілі та перспективи напрямку. Рівень та якість життя населення. Система індикаторів. Соціально-демографічні особливості та проблеми України. Соціально-демографічна політика України.

Тема 2.2. Прикладні завдання соціальної географії. Нові напрямки та їх об'єктно-предметна область

Лекція 8-9. Прикладні завдання соціальної географії. Основні поняття і сутність соціальних негараздів як соціальної властивості території. Особливості виникнення і розповсюдження соціальних негараздів, таких як злочинність, бідність, алкоголізм, захворюваність населення, безробіття. Поняття соціального спокою та територіальної соціальної справедливості. Динамічні та територіальні характеристики соціальних негараздів регіонів України. Шляхи покращення ситуації та забезпечення територіальної соціальної справедливості на Україні.

Особливості формування менталітету українського соціуму як основи виживання в умовах глобалізації та переходу до стійкого розвитку. Загальні особливості і проблеми регіонального розвитку в Україні. Дослідження розвитку соціально-географічного процесу в регіонах України. Методика та результати досліджень. Соціально-географічні дослідження: ранжування регіонів, асоціативний аналіз регіонів тощо.

Лекція 10. Нові напрями соціальної географії та їх об'єктно-предметна область. Новітні галузі знань, які формуються на базі західної соціальної географії: географія рекреації та туризму, географія культури, сакральна географія, феміністська географія, географія спорту, географія сприйняття, радикальна географія т.д.

ТЕМИ І ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практично-семінарське заняття № 1.

Виникнення і розвиток соціальної географії як науки

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 1* студенти повинні за варіантами:

- підготувати схему взаємозв'язків соціальної географії з іншими фундаментальними та спеціальними галузями знань та коротко проаналізувати в чому саме проявляються ті чи інші зв'язки;
- підготувати схему, яка б визначала місце соціальної географії в структурі суспільної географії;
- підготувати доповіді за питаннями для обговорення.

Основні поняття: структура суспільної географії, соціальна географія, природничі науки.

Питання до обговорення:

1. Що відрізняє природничу й суспільну географію в об'єктно-предметному полі дослідженнях, методах, особливостях?
2. Якою є структура суспільної географії?
3. Що вивчає соціальна географія?
4. Яке місце займає соціальна географія серед географічних наук
5. Структура соціальної географії?
6. Довести закономірність появи та розвитку соціальної географії України як складової суспільної географії.
7. Соціальна географія серед інших суспільних та природничих наук. Відмінності між соціальною географією та соціологією, суспільною географією, демографією та іншими науками, які вивчають суспільство та природу.
8. Місце соціальної географії в системі суспільно-географічних наук та структура науки за різними авторами (за С. Я. Ниммик, С. Б. Лавровим, А. П. Голіковим, М. Д. Пістуном, Я. І. Жупанським, Б. Б. Родоманом, Л. Т. Шевчук, А. В. Степаненком, О. І. Шаблієм, В. А. Столбовим і М. Д. Шаригінім, О. Г. Дружинінім).
9. Зв'язки соціальної географії з іншими науками. Зв'язки соціальної географії з соціологією. Специфічні риси поняття «соціальне». Яке відношення воно має до об'єктно-предметної області дослідження соціальної географії?

За результатами обговорення написати есе на тему «Місце соціальної географії в структурі географічних наук», або «Галузеві дисципліни соціальної географії».

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- підготовка домашнього завдання – 2 бали;
- підготовка доповіді за наданим переліком запитань – 1 бал;
- участь у дискусії – 1 бал;
- написання есе – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 2.

Соціальна географія як наука.

Об'єктно-предметне поле. Функції соціальної географії

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 2* студенти повинні за варіантами:

- підготувати доповіді за питаннями для обговорення;
- виконати Практичну роботу № 1.

Основні поняття: фактори розвитку соціальної географії, об'єктно-предметна область соціальної географії, функції соціальної географії.

Питання до обговорення:

1. Причини виникнення та фактори розвитку соціальної географії.
2. Соціальна географія як наука. Суперечливі погляди на сутність соціальної географії.
3. Еволюція поглядів на об'єктно-предметну область соціальної географії. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії за різними авторами (Е. Б. Алаєвим, М. Т. Агафоновим, У. І. Мересте і С. Я. Ниммик, М. Д. Пістуном, О. І. Шаблієм, Я. Б. Олійником і А. В. Степаненком, Л. Т. Шевчук, Л. М. Немець). Необхідність розширення об'єктно-предметної області сучасної соціальної географії.
8. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії (групи понять, які використовує соціальна географія: філософські і загальнонаукові, географічні, соціологічні, поняття галузей соціальної географії, специфічні поняття).
9. Завдання соціальної географії в сучасних ринкових умовах та умовах глобалізації. Прикладне значення розвитку соціальної географії в світі.
10. Традиційні функції соціальної географії: теоретично-пізнавальна, прогностична, інформаційна, соціального проектування і конструювання, управлінська та ін. Наведіть конкретні приклади.
11. Нові функції соціальної географії – менталітетотворююча та ноосферно-світоглядна. Власна думка щодо подальшого розвитку функцій соціальної географії. Наведіть конкретні приклади.

Практична робота № 1. Історія розвитку соціальної географії

1. Аналізуючи історію розвитку соціальної географії, заповнити табл. 1 «Внесок учених у розвиток світової соціальної географії» за варіантами:
 - а) витоки соціальної географії та її розвиток у ХІХ столітті;

- б) розвиток соціальної географії в колишньому СРСР;
- в) розвиток соціальної географії в Україні;
- г) розвиток західної соціальної географії в ХХ столітті.

Таблиця 1

Внесок учених у розвиток світової соціальної географії

Учений	Дата	Внесок у розвиток світової соціальної географії (чим займався, представником якого напряму в географії був, до якої географічної школи належав, як називається головна праця, автором якої теорії або концепції є тощо)

2. Ознайомтеся з сучасними соціогеографами України та напрямами їх досліджень. Заповніть систематизуючу таблицю (табл. 2).

Таблиця 2

Сучасні соціогеографи України

П. І. Б. соціогеографа	Організація	Напрями досліджень, головні праці

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- підготовка доповіді за наданим переліком запитань – 1 бал;
- участь у дискусії – 1 бал;
- виконання Практичної роботи № 1 – 3 бали.

Практично-семінарське заняття № 3. Теоретичні аспекти соціальної географії.

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 3* студенти повинні:

- підготувати реферативні повідомлення за обраною з переліку запропонованих тем;
- підготувати доповіді за питаннями для обговорення.

Основні поняття: антропогеографія, соціогеосистема, завдання соціальної географії, соціальний запит.

Питання до обговорення:

1. Обґрунтуйте тезу про самостійність соціальної географії як науки.
2. Обґрунтуйте початок соціальної географії з антропогеографії і соціології.
3. Кому належить першість використання терміну «соціальна географія»? Назвіть засновників соціо-географічних досліджень у соціології. Назвіть засновників антропогеографічної гілки соціальної географії.
4. Схарактеризуйте розвиток вітчизняної соціальної географії.
5. Чи можуть бути тотожними об'єкт і предмет дослідження? Поясніть різницю між об'єктно-предметною областю дослідження суспільної та соціальної географії. Обґрунтуйте необхідність уточнення об'єкта дослідження соціальної географії.
6. Дайте визначення поняття «соціогеосистема». Хто є автором цього поняття?
7. Обґрунтуйте відмінність соціальних систем від усіх інших систем.
8. Що можна вважати головним протиріччям сучасного соціального світу?
9. Обґрунтуйте основні завдання соціальної географії в сучасних умовах.
10. Обґрунтуйте вплив соціального запиту на розвиток соціально-географічних досліджень.

Запропоновані теми рефератів:

1. «Виникнення соціальної географії та напрямки розвитку у 19 ст.»;
2. «Соціальна географія СРСР: проблеми і перспективи розвитку»
3. «Розвиток соціальної географії в сучасній Україні»
4. «Сучасна західна соціальна географія»
5. «Робота Джонстона Р.Дж. «География и географы» з точки зору історії розвитку соціальної географії»
6. «С. Рудницький як основоположник соціальної географії».

7. «Робота Геттнера А. «География. Её история, сущность и методы» та її внесок у розвиток соціальної географії».
8. «Дослідження «простору-часу» в роботах О. Алексеєва, О. Ткаченка, П. Балабанові, В.Бокова та інших вчених».
9. «Аналіз роботи Печчеї А. «Человеческие качества» та її значення для розвитку теорії соціальної географії».
- 10.«Розвиток понятійно-термінологічного апарату соціальної географії та особливості його трансформування в сучасних умовах».

Реферат оформити письмово за вимогами: обсяг 10-15 сторінок машинописного тексту, шрифт - Times New Roman, орієнтація книжкова, формат А4, розмір 14 пт, поля по 2 см, інтервал 1,5, абзац 1 см.

Реферат повинен містити: титульну сторінку, зміст, основну частину, висновки, список використаної літератури. Має бути ілюстрований таблицями, графіками, схемами (складеними особисто).

На семінарське заняття підготувати доповідь за рефератом на 5-7 хвилин. Доповідь повинна розкривати основний зміст, суть означеної проблеми, бути лаконічною, цікавою та містити основні висновки

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- підготовка реферату – 2 бали;
- захист реферату – 1 бал;
- відповідь на питання для підготовки до заняття – 1 бал;
- участь у дискусії – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 4

Методи та організація соціально-географічних досліджень

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 4* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- підготуватися до Ділової гри (Практична робота № 2).

Основні поняття: методологія, метод, методика, принципи дослідження, соціально-географічний факт, методи інформаційного забезпечення.

Питання до обговорення:

1. Поняття «методологія», «метод», «методика», «принципи» досліджень.
2. Основні методологічні принципи соціальної географії, їх роль у соціально-географічних дослідженнях.
3. Основні соціологічні підходи до вивчення соціально-географічних явищ і процесів (аргументуйте відповідь).
4. Основні види і типи соціально-географічних досліджень, їх особливості та відмінності.
5. Соціально-географічний факт як основа і початкова ланка соціально-географічних досліджень (наведіть приклади).
6. Програма соціально-географічного дослідження, її функції та проблеми. Стратегічний план дослідження. Загальні вимоги до програми соціально-географічного дослідження.
7. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень.
8. Гіпотези соціально-географічного дослідження, їх типи.
9. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень.
10. Дайте визначення таких методів: «спостереження», «опитування», «інтерв'ю», «анкетування», «експеримент», «контент-аналіз».
11. Методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.
12. Статистичний метод та його застосування у соціально-географічних дослідженнях.
13. Математичний метод у соціально-географічних дослідженнях, його особливості та переваги.
14. Особливості застосування методу моделювання в соціально-географічних дослідженнях.
15. Метод системного аналізу та його застосування в соціальній географії.

16. Додаткові методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень: наукової систематизації, районування, парадигми, картографічний, регіональний і локальний аналіз, історичний, порівняльний тощо.

Практична робота № 2. Ділова-гра

Об'єднайтеся в групи по 3–4 особи (залежно від кількості студентів у групі), створивши таким чином робочі ініціативні групи дослідників-соціогеографів (за бажанням, але під керівництвом старости групи, яка доповідає викладачу про склад груп електронною поштою). Кожний член ініціативної групи відповідає за свою стадію, частину, етап дослідження або виступає експертом чи спеціалістом з певного питання (студенти розподіляють це самостійно). Наприклад: демограф, соціогеограф, експерт з районного планування.

Звіт оформляється письмово один від всієї ініціативної групи (на титульному листі слід вказати прізвища всіх учасників) та додається електронна версія презентації на диску. Доповідь роблять всі учасники групи (роль кожного вирішується самостійно).

Завдання:

1. Розробіть проект соціально-географічного дослідження (див. нижче структуру). Об'єктом та предметом дослідження має бути соціально-географічний процес. Дослідження повинно бути територіально прив'язане, тобто на прикладі області, країни тощо.

2. До проекту дослідження треба розробити мультимедійну презентацію (до 10 слайдів) **ходу реалізації власного плану** соціально-географічного дослідження та презентувати її на семінарському занятті.

Рекомендована структура проекту:

Проект соціально-географічного дослідження

На тему: _____

Строки виконання _____

Обсяг фінансування _____

1. Автори проекту (ПШБ, посади, експерти яких галузей) та виконавці (допоміжний персонал, наукові працівники тощо).
2. Анотація (10 рядків): суть дослідження та авторські розробки.
3. Мета та основні завдання проекту (до 20 рядків).
4. Стан проблеми (до 30 рядків): історичні та сучасні аспекти дослідження.

5. Ідеї, факти та гіпотези проекту (до 30 рядків): авторське бачення проблеми.
6. Очікувані результати при виконанні проекту, їх відповідність національному рівню (до 40 рядків): що плануєте розробити і яким чином.
7. Використання результатів (до 50 рядків): при підготовці фахівців; створення методик; галузі, заклади, що можуть скористатись; де буде здійснено впровадження.
8. Науковий доробок за тематикою проекту (10–15 позицій): публікації, книги, монографії за останні 3 роки за цією темою.
9. Етапи роботи у вигляді таблиці (назва, зміст етапу, очікуванні результати).

Вам необхідно уявити себе дослідником, ученим, географом, який прагне вивчити цікавий соціо-географічний процес. Оберіть тему, яка цікавить Вас, та продумайте, щоб Ви хотіли виявити чи відкрити та яким чином Ви це можете зробити. Оформіть свої міркування за поданою структурою проекту.

Наприклад, тема «Вплив рівня життя населення на реалізацію трудового потенціалу Харківської області», «Вирішення проблем поширення соціальних негараздів в Україні».

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- підготовка проекту, участь у захисті – 4 бали;
- участь у дискусії – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 5 **Географія населення та демографічні проблеми**

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 5* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 3.

Основні поняття: демографія, народонаселення, євгеніка, євгенічні рухи, якість населення, людський капітал, якість життя, рівень життя, спосіб життя, умови життя населення.

Питання до обговорення:

1. Демографічні особливості соціуму як об'єкт вивчення соціальної географії (основні терміни та поняття: народонаселення, його динаміка, відтворення населення, склад та вікова структура населення, статевий склад, сімейний склад тощо).
2. Народонаселення як соціально-географічне поняття, його ознаки, показники, фактори.
3. Євгеніка та євгенічні рухи, витоки понять та їх роль у соціально-географічних дослідженнях.
4. Співвідношення понять «якість населення» і «людський капітал».
5. Основні теорії та концепції народонаселення.
6. Проблеми зростання народонаселення світу та його наслідки з точки зору соціальної географії.
7. Загальна характеристика демографічної ситуації в Україні (чисельність населення та його структура, проблеми тривалості життя та природного приросту населення тощо).
8. Особливості соціально-демографічної політики в Україні.

Практична робота № 3. Аналіз геодемографічної ситуації в регіоні

1. Проведіть аналіз демографічної ситуації районів однієї з областей України (за варіантами): визначте динаміку загального руху населення, природний рух населення, величину демографічного навантаження.

Природний рух населення – зміна чисельності і складу населення внаслідок біологічних причин (співвідношення народжуваності і смертності) без урахування міграційних переміщень. *Загальний коефіцієнт природного приросту* – демографічний показник, який розраховується як відношення різниці між числом народжень та числом смертей населення за певний період

до середньої чисельності населення за цей же період, помножене на 1000 (переведене в проміле):

$$k_{np.np.} = \frac{N - M}{ST} \times 1000 \quad k_{np.np.} = \left(\frac{N}{ST} - \frac{M}{ST} \right) \times 1000 \quad k_{np.np.} = n - m$$

$$n = \frac{N}{ST} \times 1000$$

$$m = \frac{M}{ST} \times 1000$$

де N – кількість народжених за період T;

M – кількість померлих за той же період;

S – середня чисельність населення за період T (T = 1 рік)

Загальний коефіцієнт народжуваності

Загальний коефіцієнт смертності

Демографічне навантаження – це узагальнена кількісна характеристика вікової структури населення, яка показує навантаження на суспільство та економіку невиробничим населенням. Для співвідношення населення різного віку застосовуються *показники демографічного навантаження*. Цей індикатор є не тільки демографічною, а й соціально-економічною характеристикою структури суспільства. Він дає оцінку співвідношення вікових груп населення працездатного і непрацездатного віку, показує, скільки утриманців (дітей до 16 років і населення пенсійного віку) припадає на одну людину працездатного віку.

$$k_{заг} = \frac{S_{0-14} + S_{50+}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_{д} = \frac{S_{0-14}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_{п} = \frac{S_{50+}}{S_{15-49}} \times 1000,$$

де $k_{заг}$, $k_{д}$, $k_{п}$ – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження покоління батьків загальний, дітьми та прабатьками;

S_{0-14} , S_{15-49} , S_{50+} – відповідно кількість дітей, батьків, прабатьків.

Можливий варіант розрахунку демографічного навантаження обчислюється шляхом зіставлення чисельності допрацездатного ($S_{дн}$), працездатного (S_n) та післяпрацездатного ($S_{пн}$) віку за формулами:

$$k_{п.заг} = \frac{S_{дн} + S_{пн}}{S_n} \times 1000, \quad k_{п.дн} = \frac{S_{дн}}{S_n} \times 1000, \quad k_{п.пн} = \frac{S_{пн}}{S_n} \times 1000,$$

де $k_{п.заг}$, $k_{п.дн}$, $k_{п.пн}$ – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження населення працездатного віку загальний, населенням допрацездатного та післяпрацездатного віку.

Обчислення необхідно провести за одним із зазначених варіантів:

$$k_c = \frac{S_{65+}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_{н/д} = \frac{S_{50+}}{S_{0-14}} \times 1000,$$

де k_c , $k_{п/д}$, – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження покоління батьків старими (у віці 65 років і старше) та покоління дітей прабатьками (забезпечення онуків та онучок дідами та бабусями).

Побудуйте таблицю (чисельність населення, кількість народжених, кількість померлих, природний рух, коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт смертності, коефіцієнт природного руху), картосхему природного руху населення, обчислення демографічного навантаження. На основі проведених розрахунків проведіть аналіз тенденцій демографічного процесу в районах області.

2. Визначте чисельність трудових ресурсів та охарактеризуйте ситуацію на ринку праці, структуру зайнятості населення.

Чисельність трудових ресурсів визначається за формулою:

$$T_{pi} = N_{mpi} - (P_{ni} + I_{ni}) + (A_{ni} + E_i),$$

де T_{pi} – кількість трудових ресурсів;

N_{mpi} – працездатне населення в працездатному віці;

P_{ni} – непрацюючі пенсіонери в працездатному віці;

I_{ni} – непрацюючі інваліди 1 і 2 груп у працездатному віці;

A_{ni} – працюючі пенсіонери;

E_i – працюючі підлітки у віці до 16 років.

Відобразіть динаміку рівня зайнятості та рівня безробіття. Покажіть структуру зайнятості населення за галузями. Представте обчислення чисельності трудових ресурсів, графік динаміки рівня зайнятості та безробіття, кругову діаграму структури зайнятості населення. На основі проведених розрахунків аналізувати тенденції демографічного процесу в районах області.

3. Складіть алгоритм аналізу та дослідження демографічної ситуації в розрізі міст та районів області.

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- виконання Практичної роботи № 3 – 4 бали;
- відповідь на питання для підготовки до заняття, участь у дискусії – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 6

Географія розселення населення та екістична політика

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 6* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 4.

Основні поняття: розселення, поселення, населений пункт, соціальні функції поселень, форми розселення, урбанізація, світові міста.

Питання до обговорення:

1. Сутність поняття «розселення». Соціальні аспекти розселення населення. Співвідношення понять «поселення» і «населений пункт».
2. Соціальні функції поселень.
3. Форми та чинники розселення.
4. Міське та сільське розселення.
5. Класифікація міських і сільських поселень.
6. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості.
7. Основні концепції розселення (теорія центральних місць, інтегральні системи розселення; концепція опорного каркаса розселення).
8. Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації.
9. Світові міста, їх особливості.

Практична робота № 4. Аналіз регіональної системи розселення

Проведіть аналіз системи розселення однієї з областей України (за варіантами).

1. Визначте та проаналізуйте *щільність (густоту) населення*, яка відображає середню чисельність населення, що проживає на 1 км²;

$$D=N/S$$

де N – чисельність населення,
S – площа регіону (району)

Визначте та проаналізуйте *коефіцієнт (індекс) концентрації населення*, який обчислюється як різниця часток площі та населення району:

$$ІКН= \frac{\sum |P_{\text{ч}} - S_{\text{ч}}|}{2};$$

Частка площі районів:

$$S_{\text{ч}} = \frac{S_{\text{р-н}}}{S_{\text{обл}}} \times 100\%;$$

де S_ч – частка площі району;

Частка населення районів:

$$P_{\text{ч}} = \frac{P_{\text{р-н}}}{P_{\text{обл}}} \times 100\%;$$

де P_ч – частка населення району;

S_{p-n} – площа району;
 $S_{обл}$ – площа області.

P_{p-n} – населення району;
 $P_{обл}$ – населення області

Індекс може коливатися від 0 до 100 одиниць. Для України в цілому він дорівнює 16,3 одиниці, що свідчить про відносну рівномірність розміщення населення.

Важливе значення має аналіз динаміки ІКН у часі. Для України, зокрема, характерним є підсилення нерівномірності (в 1970 р. ІКН складав 14,2 од.).

2. Побудуйте таблицю (чисельність населення, щільність, площа, частка за населенням, частка за площею, їх модальна різниця за кожною адміністративною одиницею (районом) області), картосхему щільності населення, аналіз результатів.

3. Для визначення скошеності просторового розподілу населення регіону використаємо *аналіз ближчого сусіда* - показник, що ґрунтується на визначенні відстані кожної точки популяції до ближчого сусіда. Даний показник є середнім арифметичним значенням фактичних відстаней між кожним членом популяції і його ближчим n -м сусідом.

$$\bar{r}_n = \frac{\sum_{n=1}^p(r_n)}{p}, \text{ де:}$$

r_n – відстань між точкою та її ближнім сусідом;
 p – число членів популяції.

З'єднаємо умовними лініями зв'язку адміністративні центри районів та найбільших міськрад області та за допомогою програми Map Info виміряємо ці відстані, обрахуємо їх загальну кількість. Скориставшись формулою визначимо оптимальну відстань між поселенськими одиницям на території обраного регіону, та зробіть висновок про особливості просторової організації населення регіону

4. З огляду на отримані результати та інерційність зміни розселенських систем запропонуйте заходи екістичної політики (регулювання систем міського розселення) для досліджуваного регіону адміністративними (перенесення обласних центрів у слаборозвинені регіони) та економічними (стимулювання розвитку нових галузей господарства, розвиток інфраструктури, надання додаткових пільг та ін. в тих містах, людність і значення яких треба збільшити) методами.

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- виконання Практичної роботи № 4 – 4 бали;
- відповідь на питання для підготовки до заняття, участь у дискусії – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 7 **Соціальна безпека та її географічний вимір**

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 7* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 5.

Основні поняття: територіальна соціальна напруженість, регіональні соціальні протиріччя, індикатори розвитку, соціальна безпека.

Питання до обговорення:

1. Що таке територіальна соціальна напруженість?
2. Що таке регіональні соціальні протиріччя?
3. Наведіть приклади територіальної соціальної напруженості.
4. Що таке соціальна безпека населення?
5. Наведіть приклади індикаторів, які характеризують стан соціальної безпеки.
6. Зазначте основні проблеми соціальної безпеки в світі.
7. Зазначте основні проблеми соціальної безпеки в Україні.
8. Суспільно-географічні критерії соціальної безпеки регіонів України.

Практична робота № 5.

Індикатори соціальної безпеки України

Ознайомтеся з індикаторами соціальної безпеки України (джерело: Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29. 10. 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm).

Виділіть, які з цих індикаторів є стимуляторами, а які – дестимуляторами (наприклад, індикатори-стимулятори – нормальним шрифтом, а індикатори-дестимулятори – курсивом). Визначте для України всі індикатори соціальної безпеки. Користуючись додатком 2 Методичних рекомендацій, визначте, яке значення має кожний з цих індикаторів – оптимальне, задовільне, незадовільне, небезпечне, критичне, мінімальне (абсолютно небезпечне). Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

Індикатори соціальної безпеки України

№ з/п	Індикатори	Хопт	Хздв	Хнездв	Хнебезп	Хкрит	Ху _{кр}	Рівень
1	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів, % ¹	18	20	23	25	30	21,2	задовільний
2								

¹ Курсивом відзначені індикатори-дестимулятори

Х₀ – величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0;

Хкрит – величина індикатора, яка характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення;

Хнебезп – величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення;

Хнездв – величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення;

Хздв – величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення;

Хопт – величина індикатора, яка характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- виконання Практичної роботи № 5 – 4 бали;
- відповідь на питання для підготовки до заняття, участь у дискусії – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 8 Географія соціальних негараздів

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами Лекції 8 студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 6.

Основні поняття: соціальні негаразди, радикальна географія, критична географія, соціальні проблеми.

Питання до обговорення:

1. Що таке географія соціальних негараздів?
2. Об'єкт та предмет географії соціальних негараздів.
3. Теоретико-методологічні проблеми географії соціальних негараздів.
4. Що таке радикальна та критична географія?
5. Праці яких вітчизняних вчених слугували передумовами для розвитку географії соціальних негараздів в Україні?
6. Сутність поняття «соціальні негаразди».
7. Компонентна складова соціальних негараздів.
8. Типи реакцій населення на соціальні негаразди.
9. Типи соціальних проблем та фактори їх формування.

Практична робота № 6. Географія соціальних негараздів світу

Підготуйте проект–презентацію (не менше 20 слайдів) і до неї доповідь (до 5 аркушів основного тексту) з географії соціальних негараздів світу. Для цього необхідно вибрати соціальну проблему, актуальну для сучасного світу (*обирати одну й ту ж проблему декільком студентам не допускається!*), та розкрити її сутність, причини і фактори, географію цієї соціальної проблеми в світі, тобто для яких країн і регіонів є найхарактернішою, які країни є лідерами, а в яких країнах, навпаки, найсприятливіша ситуація, шляхи подолання проблеми, стан цієї проблеми в Україні тощо. Доповідь має розкривати і доповнювати зміст презентації. Вона повинна мати титульний аркуш, план або зміст, основний текст, висновки, список використаних джерел.

До соціальних негараздів належать: голод; ожиріння (переїдання); низький статус жінок (гендерне нерівноправ'я); низький статус дітей (зокрема, трудова експлуатація неповнолітніх); низький статус людей похилого віку; погані умови праці (надмірна тривалість робочого дня, професійна захворюваність, професійний травматизм, професійна смертність тощо); деградація навколишнього середовища; невиконання прав людини і

громадянських свобод, у т. ч. порушення прав дитини; громадські, етнічні та трудові конфлікти; релігійні конфлікти; злочинність, у т. ч. злочинність неповнолітніх; низький рівень демократії; безробіття; бідність і зубожіння (злиденність); неграмотність; низька очікувана тривалість життя; ухилення від виконання громадянських зобов'язань; захворюваність ВІЧ і СНІДом; захворюваність на туберкульоз; розлучення; аборти; самогубства; наркоманія; алкоголізм; корупція; інфляція; банкрутства; вимушена міграція (біженці), положення біженців і вимушених переселенців; торгівля людьми; тероризм; проституція; територіальні прояви сегрегації (політика примусового відділення або ізоляція будь-якої раси або етнічної групи шляхом поселення на обмеженій території, перешкоди для соціального спілкування, роздільного навчання і виховання, інших подібних заходів); соціально-економічна ситуація в країнах «третього світу», нерівномірність соціально-економічного розвитку між країнами світу; дитяча безпритульність; висока смертність, у т. ч. висока дитяча смертність; техногенні катастрофи (транспортні, вибухи, аварії в енергосистемах, обвалення споруд, пожежі, виробничі викиди, радіаційні аварії тощо); інвалідність, стан людей з обмеженими можливостями; положення ув'язнених; екстремізм; експерименти над людьми; соціальні проблеми, викликані глобалізацією тощо.

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- виконання Практичної роботи № 6 – 4 бали;
- відповідь на питання для підготовки до заняття, участь у дискусії – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 9 **Якість життя населення. Регіональний людський розвиток**

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 9* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 7.

Основні поняття: індекс людського розвитку, якість життя, спосіб життя, концепція стійкого розвитку.

Питання до обговорення:

1. Що таке індекс людського розвитку?
2. Що таке якість життя? Які критерії її характеризують?
3. На основі яких складових розраховується індекс людського розвитку?
4. Схарактеризуйте систему показників індексу людського розвитку ООН.
5. Співвідношення понять «якість життя», «рівень життя», «спосіб життя» та «умови життя» населення.
6. Індекс людського розвитку ІЛР, методика його обчислення в світі та в Україні.
7. Концепція людського і стійкого розвитку.
8. Декларація тисячоріччя. Мета в області розвитку.
9. Розкрийте основні положення Декларації тисячоліття.
10. Що таке стійкий розвиток?
11. Теорія стійкого людського розвитку.

Практична робота № 7.

Визначення рівня регіонального людського розвитку

Враховуючи показники людського розвитку можна порівняти рівень життя у країнах та проаналізувати напрями державної політики і соціально-економічні програми. ПРООН розробила систему показників для цих основних вимірів людського розвитку, які можна регулярно розрахувати для більшості країн світу.

1. Індекс тривалості життя (life) обчислюється за формулою:

$$I_{\text{life}} = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}$$

де X_i - очікувана тривалість життя при народженні населення і-тої території;
 X_{\max} - максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);

X_{min} - мінімальне значення показника (прийняте на рівні 25 років).

Вимір довголіття відображає можливість людей прожити тривале й здорове життя.

2. Індекс рівня освіченості (I_{educ}) обчислюється за формулою:

$$I_{educ} = \frac{(2 \cdot I_{adult} + I_{child})}{3}$$

де I_{adult} - індекс грамотності дорослого населення;

I_{child} - індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку.

Для того, щоб брати повноправну участь у житті суспільства необхідні знання і здібності, тому вимір освіченості є теж важливим для людського розвитку.

3. Індекс скоригованого реального ВВП (I_{inc}) на душу населення обчислюється за формулою:

$$I_{inc} = \frac{\lg x_i - \lg x_{min}}{\lg x_{max} - \lg x_{min}}$$

де X_i - скоригований реальний ВВП у розрахунку на рік (за паритетомкупівельної спроможності) на душу населення і-тої території;

X_{max} - максимальне значення показника (прийняте на рівні 40 000 доларів на рік);

X_{min} - мінімальне значення показника (прийняте на рівні 100 доларів на рік).

Отож, індекс людського розвитку (HDI) розраховується за формулою середнього арифметичного індексу тривалості, рівня освіченості та скоригованого реального ВВП на душу населення:

$$IIP(HDI) = \frac{I_{life} + I_{educ} + I_{inc}}{3}$$

Отож, показник ІЛР говорить про те, скільки ще країна повинна зробити для піднесення рівня життя громадян.

Розрахувати даний показник за 2017 р. за даними Головного управління статистики України.

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- виконання Практичної роботи № 7 – 4 бали;
- відповідь на питання для підготовки до заняття, участь у дискусії – 1 бал.

Практично-семінарське заняття № 10

Нові напрями соціальної географії

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції 9* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 7.

Основні поняття: індекс людського розвитку, якість життя, спосіб життя, концепція стійкого розвитку.

Питання до обговорення:

1. Нові напрями соціальної географії, перспективні галузі.
2. Перцепційна географія.
3. Перспективи використання перцепційних оцінок в суспільно-географічних дослідженнях.
4. Феміністична географія. Перспективи розвитку в Україні.
5. Гендерні аспекти суспільно-географічних процесів.
6. Географія фізичної культури і спорту. Проблеми та перспективи розвитку.
7. Біхейвіористська географія. Ментальні карти.
8. Географія способу життя.
9. Геотопоніміка.
10. Соціальна сфера регіону.
11. На Вашу думку, які галузі соціальної географії на разі перебувають у стані формування?
12. Які нові галузі соціальної географії мають перспективи розвитку в Україні?

За результатами обговорення написати есе на тему «Проблемні аспекти розвитку соціальної географії як науки».

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- підготовка доповіді за наданим переліком запитань – 1 бал;
- участь у дискусії – 1 бал;
- написання есе – 3 бали.

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацювання теми: «Зародження соціальної географії. Значення Великих географічних відкриттів для соціальної географії. Розвиток соціальної географії в комуністичний та посткомуністичний період на пострадянському просторі. Розвиток західної соціальної географії. Персоналії в соціальній географії. Місце соціальної географії в системі наук, в тому числі – географічних, за різними авторами». Опитування в рамках практичного заняття.
2. Опрацювання теми: «Філософське, математичне, фізичне та природниче розуміння парної дефініції «простір-час». Аналіз перших уявлень про простір-час. Поняття про соціогеосистему. Її структура, властивості, функціональні підсистеми, типи обміну речовиною, інформацією та енергією. Поняття просторової організації суспільства, дефініція парної категорії «центр-периферія». Фактори формування та трансформації регіонального менталітету. Риси глобального менталітету соціуму. Поняття про космополіт». Опитування в рамках практичного заняття.
3. Опрацювання теми: «Класифікації методів дослідження. Види гіпотез та три варіанта стратегічного плану дослідження. Метод систематизація – різновиди та способи використання. Статистичний метод обробки інформації, в тому числі – географічної. Методи дослідження соціально-географічного процесу. Геоінформаційний метод дослідження. Застосування ГІС-технологій в соціально-географічних дослідженнях». Опитування в рамках практичного заняття.
4. Опрацювання теми: «Основні теорії та концепції народонаселення. Основні демографічні характеристики населення. Поняття розселення населення, поселення, системи поселень та розселень. Основні світові форми розселення населення та приклади. Урбанізаційні процеси (основні поняття, тенденції, особливості). Поняття міст, Великі міста, Світові міста, функції міст, класифікації. Співвідношення понять «рівень та якість життя» та «людський розвиток»: способи та критерії оцінки. Соціально-демографічна політика в країнах світу. Міграційна політика в країнах світу». Опитування в рамках практичного заняття.
5. Опрацювання теми: «Витоки, становлення, тенденції розвитку, об'єктно-предметна область, напрями дослідження сучасних галузей соціальної географії: географія культури, рекреаційна географія, медична географія, сакральна географія, феміністична географія, географія спорту, географія сприйняття, радикальна географія». Опитування в рамках практичного заняття.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ

1. Соціальна географія як наука. Суперечливі погляди на сутність соціальної географії.
2. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії за різними авторами (за Е. Б. Алаєвим, М. Т. Агафоновим, У. І. Мересте і С. Я. Ниммик, М. Д. Пістуном, О. І. Шаблієм, Я. Б. Олійником і А. В. Степаненком, Л. Т. Шевчук, Л. М. Немець).
3. Обґрунтуйте необхідність розширення об'єктно-предметної області сучасної соціальної географії через аналіз нових глобальних процесів сучасної цивілізації (глобалізація та її прояви – як негативні, так і позитивні).
4. Соціальна географія серед інших суспільних та природничих наук. Поясніть відмінності між соціальною географією та соціологією, суспільною географією, демографією та іншими науками, які вивчають суспільство та природу.
5. Різні погляди на місце соціальної географії в системі географічних наук.
6. Обґрунтуйте поняття «функції науки». Роль функцій соціальної географії в її розвитку.
7. Розкрийте сутність традиційних функцій соціальної географії: теоретично-пізнавальної, прогностичної, інформаційної, соціального проектування і конструювання, управлінської та ін. Наведіть конкретні приклади.
8. Обґрунтуйте необхідність формування глобального інтегрального менталітету сучасної цивілізації та роль соціальної географії в цих дослідженнях.
9. Розкрийте поняття «система ноосферної орієнтації сучасного соціуму». Роль соціальної географії в дослідженні зазначеного феномену.
10. Обґрунтуйте необхідність появи нових функцій соціальної географії. Розкрийте сутність нових функцій соціальної географії – менталітетотворюючої та ноосферно-світоглядної.
11. Висловіть свою думку щодо подальшого розвитку функцій соціальної географії. Наведіть конкретні приклади.
12. Зв'язки соціальної географії з іншими науками. Зв'язки соціальної географії з соціологією. Розкрийте специфічні риси поняття «соціальне». Яке відношення воно має до об'єктно-предметної області дослідження соціальної географії?
13. Структура соціальної географії за різними авторами.
14. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії (групи понять, які використовує соціальна географія: філософські і загальнонаукові, географічні, соціологічні, понятійно-термінологічні системи галузей соціальної географії, специфічні поняття).
15. Завдання соціальної географії в сучасних ринкових умовах та умовах глобалізації (назвіть та обґрунтуйте їх).

16. Схарактеризуйте прикладне значення розвитку соціальної географії в світі.
17. Причини виникнення та фактори розвитку соціальної географії.
18. Особливості становлення та розвитку соціальної географії.
19. Виникнення та розвиток соціальної географії в Україні.
20. Розвиток соціальної географії в колишньому СРСР.
21. Основні напрями розвитку соціальної географії в Україні.
22. Роль видатних українських учених у розвитку соціальної географії в Україні.
23. Наукові напрями і школи в соціології та їх зв'язок з соціальною географією.
24. Роль видатних закордонних учених-соціологів у розвитку соціальної географії.
25. Робота Джонстона Р. Дж. «География и географы» про розвиток англо-американської соціальної географії після 1945 р.
26. Основні наукові напрями в сучасній західній соціальній географії.
27. Проблема дослідження «простору-часу». Витоки дослідження цієї проблеми, її роль для соціально-географічних досліджень.
28. Робота А. Геттнера «География. Её история, сущность и методы». Роботи К. Ріхтера, а також українських учених О. Г. Топчієва, В. Бокова, М. Д. Пістуна про особливості дослідження «простору-часу» в географії. Дати аналіз зазначеним дослідженням.
29. Поняття простору, географічного простору та соціально-географічного простору, їх властивості та параметри.
30. Поняття соціального простору, його відмінності від географічного простору. Еволюція соціального простору, проблеми цього явища.
31. Проблема дослідження часу в географії. Поняття про соціальний час та його вивчення в соціальній географії (аргументуйте свої погляди з цього приводу).
32. Територіальна організація суспільства як категорія соціальної географії. Схарактеризуйте основні форми та особливості територіальної організації суспільства.
33. Рівні організації соціально-географічного простору.
34. Просторові зони та території людини з точки зору соціальної географії (наведіть конкретні приклади та аргументи).
35. Поняття «менталітет» та його вивчення в соціальній географії. Просторові особливості менталітету. Теоретична модель формування менталітету соціуму.
36. Менталітет українського соціуму, його особливості, фактори формування та географічні аспекти. Схема формування менталітету українського соціуму.
37. Співвідношення понять «регіональна свідомість» та «регіональний менталітет». Дослідження цих категорій з точки зору соціальної географії.
38. Поняття процесу, географічного процесу, соціального процесу та соціально-географічного процесу.

39. Систематизація соціально-географічних процесів за різними ознаками (за рівнем (повнотою) відображення соціально-географічної якості, соціально-географічним змістом, територіальними масштабами, рівнем пізнання функціональної структури об'єкта, рівнем розвитку, участю в географічному поділі та інтеграції праці).
40. Поняття про систему, геосистему та соціогеосистему. Соціогеосистема як узагальнений об'єкт дослідження та специфічне поняття соціальної географії.
41. Дайте визначення понять «методологія», «метод», «методика», «принципи» досліджень.
42. Основні методологічні принципи соціальної географії, їх роль у соціально-географічних дослідженнях.
43. Схарактеризуйте основні соціологічні підходи до вивчення соціально-географічних явищ і процесів (аргументуйте відповідь).
44. Основні види і типи соціально-географічних досліджень, їх особливості та відмінності.
45. Соціально-географічний факт як основа і початкова ланка соціально-географічних досліджень (наведіть приклади).
46. Програма соціально-географічного дослідження, її функції та проблеми. Стратегічний план дослідження. Загальні вимоги до програми соціально-географічного дослідження.
47. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень.
48. Об'єкт та предмет соціально-географічного дослідження (наведіть конкретні приклади).
49. Гіпотези соціально-географічного дослідження, їх типи.
50. Проаналізуйте склад методів інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень.
51. Дайте визначення таких методів: «спостереження», «опитування», «інтерв'ю», «анкетування», «експеримент», «контент-аналіз».
52. Дайте характеристику методів аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.
53. Статистичний метод та його застосування в соціально-географічних дослідженнях.
54. Математичний метод у соціально-географічних дослідженнях, його особливості та переваги.
55. Особливості застосування методу моделювання в соціально-географічних дослідженнях.
56. Метод системного аналізу та його застосування в соціальній географії.
57. Додаткові методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень: наукової систематизації, районування, парадигми, картографічний, регіональний і локальний аналіз, історичний, порівняльний.

58. Демографічні особливості соціуму як об'єкт вивчення соціальної географії.
59. Народонаселення як СГ поняття, його ознаки, показники, фактори.
60. Співвідношення понять «якість населення» і «людський капітал».
61. Співвідношення понять «якість життя», «рівень життя», «спосіб життя» та «умови життя» населення.
62. Індекс людського розвитку ІЛР, методика його обчислення в світі та в Україні.
63. Концепція людського і стійкого розвитку.
64. Декларація тисячоріччя. Мета в області розвитку.
65. Євгеніка та євгенічні рухи, витоки понять та їх роль у соціально-географічних дослідженнях.
66. Основні теорії та концепції народонаселення.
67. Основні проблеми зростання народонаселення світу та його наслідки з точки зору соціальної географії.
68. Загальна характеристика демографічної ситуації в Україні (чисельність населення, його динаміка та структура, проблеми тривалості життя та природного приросту населення тощо).
69. Особливості соціально-демографічної політики в Україні.
70. Сутність поняття «розселення». Соціальні аспекти розселення населення. Соціальні функції поселень.
71. Співвідношення понять «поселення» і «населений пункт».
72. Форми та чинники розселення. Міське та сільське розселення.
73. Класифікація міських і сільських поселень.
74. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості.
75. Основні концепції розселення (теорія центральних місць В. Кристаллера, 1933 р., А. Льоша, 1954 р. та В. Ізард, 1956 р.; інтегральні системи розселення; концепція опорного каркаса розселення).
76. Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації.
77. Світові міста, їх особливості.
78. Традиційні і нові соціально-географічні науки: часова географія, перцепційна географія, географія розвитку, феміністична географія, гендерна географія, географія фізкультури і спорту, гуманітарна географія, гуманістична географія, біхевіористська географія, географія територіальної соціальної напруженості, територіальної нерівності, соціальної безпеки населення, сакральна географія і географія релігій, географія культури, медична географія, географія соціального неблагополуччя, географія способу життя, геотопоніміка.
79. Соціальна сфера регіону.
80. Проблемні аспекти розвитку соціальної географії як науки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
2. Арманд А. Д. Самоорганизация и саморегулирование географических систем. – М., 1988. – 264 с.
3. Бабурин В. Л., Мазуров Ю. Л. Географические основы управления: Курс лекций по экономической и политической географии. Учеб. пособие. – М., 2000.
4. Багров Н. В. Региональная геополитика устойчивого развития. – К., 2002. – 256 с.
5. Геттнер А. География. Ее история, сущность и методы. Л.-М., 1930. – 416 с.
6. Гладкевич Г. И. Введение в экономическую и социальную географию. М. – Смоленск, 1997. – 112 с.
7. Голд Дж. Психология и география: Основы поведенческой географии. Пер. с англ. – М., 1990. – 304 с.
8. Голиков А. П., Черванев И. Г. Математические методы в географии. – Х., 1996. – 148 с.
9. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К., 1997. – 320 с.
10. Голубчик М. М., Евдокимов С. П., Максимов Г. Н. История географии. – Смоленск, 1998. – 224 с.
11. Гродзинський М. Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень. – К., 1995. – 233 с.
12. Гумилев Л. Н. Етногенез и биосфера Земли. – Л., 1990.
13. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации. – М., 1993.
14. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці, 2003. – 392 с.
15. Джеймс П., Мартин Дж. Все возможные миры. История географических идей. – М., 1988. – 672 с.
16. Джонстон Р. Дж. География и географы: Очерк разв. Англо-амер. соц. географии после 1945 г.: Пер. с англ. /Под ред. Э.Б. Алаева. – М., 1987. – 368 с.
17. Дзенис З. Е. Методология и методика социально-эконом-географических исследований. – Рига, 1980. – 262 с.
18. Добров Г. М. Наука о науке / Отв. ред. Н.В. Новиков. – К., 1989. – 304 с.
19. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. – Львів, 1993.
20. Капица С. П. Общая теория роста человечества. – М., 1999.
21. Крупные города и вызовы глобализации / Под ред. В. А. Колосова и Д.

- Эккерта. – Смоленск, 2003. – 280 с.
22. Лукашевич М. П., Туленков М.В. Соціальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999. – 343 с.
 23. Максаковський В. П. Географическая культура. – М., 1998.
 24. Малашенков В. Ю. История географических идей в свете теории парадигм. /Изв. РГО. – 1993, Т. 125, Вып. 5, с. 48-56.
 25. Мересте У. И., Ныммик С. Я. Современная география: вопросы теории. – М., 1984. – 296 с.
 26. Немец Л. Н. Основы социальной географии: учебное пособие / Л. Н. Немец, Е. Ю. Сегіда, Ю. Ю. Сильченко. – Харьков, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2014. – 112 с.
 27. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины). – Х., 2003. – 383 с.
 28. Немець Л. М. Основи соціальної географії: навчальний посібник / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, Н. В. Гусева. – Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. – 234 с.
 29. Новое мышление в географии. Сб науч. трудов /Под общ. ред. В. М. Котлякова. – М., 1991. – 277с.
 30. Олійник Я. Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. – К., 2000 – 204 с.
 31. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
 32. Офіційний сайт Організації Об'єднаних націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/index.html>
 33. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998. – 416 с.
 34. Перцик Е. Н. География городов (геоурбанистика). – М., 1991. – 319 с.
 35. Печчеи А. Человеческие качества: Пер. с англ. – М., 1985.
 36. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії. – К., 1994. – 156 с.
 37. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії. – К., 1996. – 210 с.
 38. Рудницький С. Нинішня географія. – Львів, 1905.
 39. Саушкин Ю. Г. Аспекты советской социальной географии //Вопросы географии. – 1980, Сб. 115.
 40. Саушкин Ю. Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем. – М., 1980. – 262 с.
 41. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник. Укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, н.М. Хома та ін. – К., 2002. – 480 с.
 42. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком. – К., 2000. – 223 с.
 43. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Навч. посібник. – Одеса, 2001. – 560 с.

44. Україна у цифрах у 2000 (2001, 2002, 2003 рр.). Статистичний довідник //Держкомстат України. За ред. О.Г. Осауленка. – К., 2000 (2001, 2002, 2003).
45. Хаггет П. География: синтез современных знаний. – М., 1986.
46. Хакен Г. Информация и самоорганизация. М., 1991.
47. Хакен Г. Синергетика: иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах: Пер. с англ. – М., 1985. – 423 с.
48. Харвей Д. Научное объяснение в географии. – М., 1974. – 504 с.
49. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: Навч. видання. – Львів, 1994. – 304 с.
50. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003. – 444 с.
51. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів, 2001. – 744 с.
52. Шевчук Л. Т. Соціальна географія: навчальний посібник / Шевчук Л. Т. – К.: Знання, 2007. – 349 с.
53. Шупер В. А. Влияние синергетики на географическое мировоззрение // Изв. АН, сер. географическая. – 2001, № 2, с. 115-121.
54. Щокін Г. В. Концепція соціального розвитку: висновки для України: Наукове видання. – К., 2002. – 72 с.

Навчально-методичне видання

Сегіда Катерина Юріївна
Краченко Катерина Олександрівна

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ
методичні рекомендації до аудиторної та самостійної роботи студентів
бакалавріату третього курсу спеціальності 6.040104 Географія
